

Чернега В. М.,*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри приватного права
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МУЛЬМОДАЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

Анотація. Статтю присвячено візії механізму правового регулювання мультимодальних перевезень. Поняття механізму правового регулювання мультимодальних перевезень визначено автором як скупчення юридичного інструментарію (правових засобів, способів і форм) у сфері мультимодальних перевезень, злагоджена взаємодія якого спроможна впорядкувати ці відносини. З'ясовано, що до структури механізму правового регулювання мультимодальних перевезень належать: по-перше, норми права у сфері мультимодальних перевезень; правові акти саморегулювання мультимодальних перевезень; по-друге, юридичні факти; по-третє, правовідносини у сфері мультимодальних перевезень; по-четверте, акти здійснення і захисту прав та інтересів і виконання обов'язків у сфері мультимодальних перевезень; по-п'яте, правову свідомість; по-шосте, правову культуру.

Окреслено нормативний «підмурок» механізму правового регулювання мультимодальних перевезень. Доведено, що крім регулятивних норм, важливе місце в системі норм права у сфері мультимодальних перевезень посідають атипові норми права. Охарактеризовано правові акти саморегулювання мультимодальних перевезень є договори мультимодальних перевезень. Юридичні факти як елемент механізму правового регулювання мультимодальних перевезень зумовлюють виникнення, зміну та припинення цих правовідносин. Наголошено, що договір мультимодального перевезення можна розглядати не лише як нормативно-правовий акт локальної дії та документ. Правовідносинами у сфері мультимодальних перевезень є врегульовані правовими засобами відносини, що виникають між учасниками мультимодального перевезення під час надання послуги мультимодального перевезення. Актами здійснення і захисту прав та інтересів і виконання обов'язків у сфері мультимодальних перевезень є фактична поведінка учасників таких правовідносин.

Предметом наступних наукових розвідок має стати розкриття потенціалу правової свідомості та правової культури в механізмі правового регулювання мультимодальних перевезень.

Ключові слова: механізм правового регулювання, мультимодальні перевезення, норми права у сфері мультимодальних перевезень, правові акти саморегулювання мультимодальних перевезень, юридичні факти, правовідносини у сфері мультимодальних перевезень, правова свідомість, правова культура.

Постановка проблеми. Студіювання Закону України «Про мультимодальні перевезення» є надзвичайно актуальним, оскільки саме цей нормативно-правовий акт визначає «правові та організаційні засади мультимодальних перевезень

і спрямований на створення умов для їх розвитку та вдосконалення, заохочення використання більш екологічно чистих видів транспорту з метою охорони довкілля, запобігання змінам клімату та надмірному споживанню енергії» [9]. Сферою його застосування є відносини, що виникають між учасниками мультимодального перевезення під час надання послуги мультимодального перевезення (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про мультимодальні перевезення»).

Стан дослідження. Механізм правового регулювання та його галузеві види протягом тривалого часу в центрі уваги наукового товариства. Проте феномен механізму правового регулювання мультимодальних перевезень поки що спеціально не розглядався.

Метою статті є розв'язання наукової проблеми, яка полягає в розробленні теоретичної концепції механізму правового регулювання мультимодальних перевезень.

Виклад матеріалу дослідження. Механізм правового регулювання мультимодальних перевезень можна представити у наукових колах як скупчення юридичного інструментарію (правових засобів, способів і форм) у сфері мультимодальних перевезень, злагоджена взаємодія якого спроможна впорядкувати ці відносини.

До структури механізму правового регулювання мультимодальних перевезень доцільно віднести: 1) норми права у сфері мультимодальних перевезень; правові акти саморегулювання мультимодальних перевезень; 2) юридичні факти; 3) правовідносини у сфері мультимодальних перевезень; 4) акти здійснення і захисту прав та інтересів і виконання обов'язків у сфері мультимодальних перевезень; 5) правову свідомість; 6) правову культуру.

Нормативним «підмурком» механізму правового регулювання мультимодальних перевезень є: Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) [15], Господарський кодекс України [1], Кодекс торговельного мореплавства України [2], Митний кодекс України [3], закони України («Про транспорт» [13], «Про залізничний транспорт» [6], «Про автомобільний транспорт» [4], «Про транзит вантажів» [12], «Про зовнішньоекономічну діяльність» [8], «Про транспортно-експедиторську діяльність» [14], «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [5], «Про мультимодальні перевезення» [9]), інші закони, а також інші нормативно-правові акти, прийняті відповідно до них.

Принадійно треба зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 4 Закону України «Про мультимодальні перевезення» мультимодальні перевезення вантажів транзитом здійснюються відпо-

відно до Закону України «Про транзит вантажів». Мульти-модальні перевезення небезпечних вантажів здійснюються з урахуванням положень міжнародних договорів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Закону України «Про перевезення небезпечних вантажів», а також актів законодавства України, прийнятих відповідно до нього (ч. 4 ст. 4 Закону України «Про мультимодальні перевезення»). Мультимодальні перевезення об'єктів тваринного та рослинного світу здійснюються відповідно до законів України: «Про захист тварин від жорстокого поводження»[7], «Про рослинний світ»[10], «Про тваринний світ»[11].

У механізмі правового регулювання мультимодальних перевезень значну роль відіграють регулятивні норми. Доцільно по чергово розглянути їх. Так, відповідно до ч. 1 ст. 13 Закону України «Про мультимодальні перевезення» *оператор мультимодального перевезення має право*: обирати або змінювати вид транспорту та маршрут мультимодального перевезення, діючи в інтересах замовника послуги мультимодального перевезення, за умови внесення змін до договору мультимодального перевезення, за згодою сторін та дозволу митного органу, якщо товари та транспортні засоби, що перевозяться, перебувають під митним контролем під час здійснення міжнародних перевезень; здійснювати мультимодальне перевезення вантажів за одним або більше документами мультимодального перевезення вантажів; відступати від вказівок замовника послуги мультимодального перевезення в порядку, передбаченому договором мультимодального перевезення; не приступати до виконання обов'язків за договором мультимодального перевезення до отримання від замовника послуги мультимодального перевезення товарно-транспортних документів, документів, необхідних для контролю за дотриманням встановлених заборон та/або обмежень на переміщення товарів через митний кордон України, та інформації щодо властивостей вантажу, умов його перевезення, а також інформації, передбаченої договором мультимодального перевезення; залучати до надання послуги мультимодального перевезення інших учасників мультимодального перевезення вантажів на умовах укладення з ними договорів, відповідаючи перед замовником послуги мультимодального перевезення за результати їх роботи. У такому разі оператор мультимодального перевезення виступає перед іншими учасниками мультимодального перевезення вантажів, залученими до надання послуги мультимодального перевезення, як замовник.

Інший приклад уповноважувальних норм фігурує в ч. 1 ст. 14 Закону України «Про мультимодальні перевезення», згідно з якою *замовник послуги мультимодального перевезення має право*: вимагати від оператора мультимодального перевезення та фактичного перевізника надання інформації про хід мультимодального перевезення; визначати маршрут мультимодального перевезення та види транспорту; змінювати види транспорту та маршрут мультимодального перевезення, за умови внесення змін до договору мультимодального перевезення; давати вказівки оператору мультимодального перевезення, які не суперечать договору мультимодального перевезення та документам, наданим оператору мультимодального перевезення.

Прикладною ілюстрацією уповноважувальних норм будуть приписи ч. 1 ст. 15 Закону України «Про мультимодальні пере-

везення», відповідно до яких *фактичний перевізник має право*: відмовитися від приймання вантажу для перевезення, якщо оператором мультимодального перевезення не підготовлено вантаж чи необхідні документи або внесені без попереднього узгодження з ним зміни до реквізитів таких документів; відмовитися від перевезення вантажу, якщо оператор мультимодального перевезення подає до перевезень вантаж, не обумовлений договором про перевезення, тара та/або упаковка вантажу не відповідає встановленим законодавством вимогам тощо; одержувати відшкодування від оператора мультимодального перевезення, якщо транспортний засіб було пошкоджено під час вантажних робіт або під час перевезення вантажу з вини оператора мультимодального перевезення.

Уповноважувальними також є норми, встановлені ч. 1 ст. 16 Закону України «Про мультимодальні перевезення», згідно з якими *власники мультимодальних терміналів або суб'єкти господарювання*, у володінні та користуванні яких на законних підставах знаходяться мультимодальні термінали, *мають право*: отримувати від оператора мультимодального перевезення інформацію про вантаж та відповідні документи, передбачені законодавством, у разі завезення небезпечного вантажу до мультимодального терміналу; відмовитися від перевантаження, розміщення або складування вантажів у разі: відсутності укладеного договору з оператором мультимодального перевезення; відсутності технічних і технологічних можливостей мультимодального терміналу; тимчасового припинення навантаження і перевезення вантажів відповідно до законодавства; невиконання оператором мультимодального перевезення умов договору, укладеного з власником мультимодального терміналу або суб'єктом господарювання, у володінні та користуванні якого на законних підставах знаходиться мультимодальний термінал (невивезення вантажу в передбачені договором строки, несплата наданих послуг тощо); відмовитися від перевантаження, розміщення або складування вантажів в інших випадках, передбачених законодавством України та укладеним договором з оператором мультимодального перевезення.

Другу групу регулятивних норм у сфері мультимодальних перевезень становлять зобов'язуючі норма права. Так, відповідно до ч. 2 ст. 13 Закону України «Про мультимодальні перевезення» *оператор мультимодального перевезення зобов'язаний*: надавати послугу мультимодального перевезення, передбачену договором; відшкодувати збитки замовника послуги мультимодального перевезення; видавати документ мультимодального перевезення вантажів; у разі втрати або видачі без дозволу митного органу товарів, що перебувають під митним контролем і переміщуються транзитом, сплатити митні платежі, установлені законом на імпорт зазначених товарів; забезпечити дотримання вимог законодавства України з питань митної справи під час здійснення міжнародного мультимодального перевезення.

Інший приклад зобов'язуючих норм фігурує в ч. 2 ст. 14 Закону України «Про мультимодальні перевезення», згідно з якою *замовник послуги мультимодального перевезення зобов'язаний*: надати оператору мультимодального перевезення повну, точну і достовірну інформацію щодо найменування, кількості, якості та інших характеристик вантажу, його властивостей, умов його зберігання та перевезення, іншу інформацію, передбачену договором мультимодального перевезення; надати оператору мультимодального перевезення товарно-транспортні документи, необхідні для здійснення фітосанітарного контр-

олу, ветеринарно-санітарного контролю, державного контролю за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин.

Прикладною ілюстрацією зобов'язуючих норм будуть приписи ч. 2 ст. 15 Закону України «Про мультимодальні перевезення», відповідно до яких *фактичний перевізник зобов'язаний*: доставити вантаж до пункту призначення у строк, передбачений договором перевезення вантажу, укладеним з оператором мультимодального перевезення; забезпечити збереження вантажу під час мультимодального перевезення.

Зобов'язуючими також є норми, встановлені ч. 2 ст. 16 Закону України «Про мультимодальні перевезення», згідно з якими *власники мультимодальних терміналів або суб'єкти господарювання*, у володінні та користуванні яких на законних підставах перебувають мультимодальні термінали, *зобов'язані*: надавати послуги з перевантаження, розміщення або складування вантажів за договором з оператором мультимодального перевезення; забезпечити схоронність вантажу під час перевантаження, розміщення або складування вантажів.

Важливе місце в системі норм права у сфері мультимодальних перевезень посідають *атипові норми права*, тобто втілені в законодавстві про мультимодальні перевезення своєрідні правила, що мають двоелементну структуру (гіпотезу та диспозицію) і не встановлюють конкретних правових моделей поведінки суб'єктів мультимодальних перевезень, а функціональний потенціал яких у механізмі правового регулювання у сфері мультимодальних перевезень залежить від певного виду таких норм.

Одним із видів атипових норм є *норми-дефініції права у сфері мультимодальних перевезень*. Їх доцільно визначити як компактно втілені в законодавстві про мультимодальні перевезення, що лаконічно та монозначно визначають зміст категорій приватного права у згаданій сфері через розкриття їхніх ідентифікуючих ознак.

У Законі України «Про мультимодальні перевезення» фігурують такі норми-дефініції: «внутрішнє мультимодальне перевезення», «договір мультимодального перевезення», «документ мультимодального перевезення вантажів», «єдиний перевізний документ», «замовник послуги мультимодального перевезення», «комбіноване перевезення вантажів», «маршрут мультимодального перевезення», «міжнародне мультимодальне перевезення», «мультимодальне перевезення», «мультимодальний термінал», «оператор мультимодального перевезення», «послуга мультимодального перевезення», «транспортна одиниця», «учасники мультимодального перевезення вантажів», «фактичний перевізник» (ч. 1 ст. 1); «договір мультимодального перевезення» (ч. 1 ст. 10). Останній зі згаданих термінів визначено також у ч. 1 ст. 312 Господарського кодексу України.

У рамках цього мікродослідження складно не відзначити вразливість норми-дефініції, закріпленої в ч. 1 ст. 1 Закону України «Про мультимодальні перевезення». Адже відповідно до неї *договір мультимодального перевезення – договір між оператором мультимодальних перевезень та замовником послуги мультимодального перевезення на надання послуги мультимодального перевезення*. Доцільно замінити термін «договір», зі згадування якого починається законодавча дефініція. Це не корелюється з традиційними українськими цивільно-правовими підходами та правилами нормопроєктування загалом.

Для розкриття значення норм-дефініцій права як елемента механізму правового регулювання мультимодальних перевезень мають бути окреслені функції, що виконують ці унікальні правила. Отже, вони виконують такі функції: 1) вони роз'яснюють значення термінології, що фігурує в законодавстві про мультимодальні перевезення (інтерпретаційна функція); 2) ці атипові норми права економлять матерію законодавства про мультимодальні перевезення, що досягається за допомогою лаконічності розкриття значення юридичної термінології у згаданій царині (компактна функція); 3) ці спеціалізовані норми права об'єднують в єдине ціле всі норми права у сфері мультимодальних перевезень, в яких згадуються відповідні терміни (інтегративна функція).

Темпоральні норми права у сфері мультимодальних перевезень можна окреслити як правила обчислення строків у сфері мультимодальних перевезень. У механізмі правового регулювання мультимодальних перевезень важливо з'ясувати темпоральні питання, зокрема: початок перебігу строку (ч. 1 ст. 253 ЦК України), його закінчення (ст. 254 ЦК України), а також порядок вчинення дій в останній день строку (ч. 1 ст. 255 ЦК України).

Поняття *оперативних норм права у сфері мультимодальних перевезень* доцільно визначити як норми у сфері мультимодальних перевезень, роль яких виражається в установленні дати вступу (зміни, припинення) нормативно-правового акта в силу, в його поширенні на нове коло відносин, на новий строк. Цей вид атипових норм міститься в ст. 22 Закону України «Про мультимодальні перевезення» з назвою «Прикінцеві положення». Приміром, відповідно до п. 4 Прикінцевих положень Закону України «Про мультимодальні перевезення» Кабінету Міністрів України у 2022 році поінформувати Верховну Раду України про стан виконання цього Закону.

Колізійні норми права у сфері мультимодальних перевезень резонно окреслити як норми, які за наявності суперечностей між окремими нормативними актами з того самого предмета правового регулювання, мають застосовуватися в певному випадку, тобто це норми права у сфері мультимодальних перевезень, що регулюють вибір норми права у сфері мультимодальних перевезень. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про мультимодальні перевезення» якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені Законом України «Про мультимодальні перевезення», застосовуються правила міжнародного договору.

Правовими актами саморегулювання мультимодальних перевезень є договори мультимодальних перевезень. Адже, як встановлено Законом України «Про мультимодальні перевезення», організація мультимодальних перевезень, відносини між учасниками мультимодального перевезення, а також їх права, обов'язки і відповідальність визначаються *договором мультимодального перевезення та іншими договорами*, укладеними відповідно до законодавства України (ч. 1 ст. 4). Відносини фактичних перевізників під час мультимодальних перевезень та умови роботи мультимодальних терміналів регулюються *окремими договорами* (ч. 3 ст. 4 цього самого законодавчого акта).

Український законодавець визначає поняття, форму та істотні умови договору мультимодального перевезення. За цим договором одна сторона (оператор мультимодального пере-

везення) зобов'язується за плату і за рахунок другої сторони (замовника послуги мультимодального перевезення) надати послугу мультимодального перевезення, у тому числі із залученням інших учасників мультимодального перевезення вантажів до надання послуги мультимодального перевезення, в установленій договором строк (ч. 1 ст. 10 Закону України «Про мультимодальні перевезення»).

Згідно з ч. 2 ст. 10 цього самого нормативно-правового акта зазначений вище правочин укладається у письмовій формі.

До істотних умов договору мультимодального перевезення вантажів віднесено: 1) його предмет; 2) права, обов'язки сторін; 3) його ціна; 4) строк його дії; 5) строк (термін) його виконання; 6) відомості про його сторони; 7) вид та найменування вантажу; 8) види транспорту, які використовуватимуться, та маршрут мультимодального перевезення із зазначенням мультимодальних терміналів, де здійснюється зміна видів транспорту; 9) пункти відправлення та призначення вантажу; 10) відповідальність сторін за неналежне виконання сторонами його умов; 11) усі умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

Юридичні факти як елемент механізму правового регулювання мультимодальних перевезень зумовлюють виникнення, зміну та припинення цих правовідносин. Поширеними юридичними фактами у цій сфері є договори мультимодального перевезення. Адже договір мультимодального перевезення можна розглядати не лише як нормативно-правовий акт локальної дії та документ.

Наступним складником механізму правового регулювання мультимодальних перевезень є *правовідносини у сфері мультимодальних перевезень*, тобто врегульовані правовими засобами відносини, що виникають між учасниками мультимодального перевезення під час надання послуги мультимодального перевезення.

Невід'ємним елементом механізму правового регулювання мультимодальних перевезень є *акти здійснення і захисту прав та інтересів і виконання обов'язків у сфері мультимодальних перевезень*, тобто фактична поведінка учасників цих правовідносин.

Обсяг цієї наукової розвідки не дає змогу розкрити *потенціал правової свідомості та правової культури в механізмі правового регулювання мультимодальних перевезень*. На актуальність звернення у майбутньому до саме цих елементів вказує те, що функції правової свідомості та правової культури нині комплексно досліджені лише в механізмі правового регулювання сімейних відносин [16, с. 311-367]. У решті галузевих юридичних науках обидва елемента зазвичай донині розгорнуто не висвітлені.

Висновки. Механізмом правового регулювання мультимодальних перевезень є скупчення юридичного інструментарію (правових засобів, способів і форм) у сфері мультимодальних перевезень, злагоджена взаємодія якого спроможна впорядкувати ці відносини.

До структури механізму правового регулювання мультимодальних перевезень належать: 1) норми права у сфері мультимодальних перевезень; правові акти саморегулювання мультимодальних перевезень; 2) юридичні факти; 3) правовідносини у сфері мультимодальних перевезень; 4) акти здійснення і захисту прав та інтересів і виконання обов'язків у сфері мультимодальних перевезень; 5) правову свідомість; 6) правову культуру.

Література:

1. Господарський кодекс України від 16.03.2003 №436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
2. Кодекс торговельного мореплавства України від 23.05.1995 №176/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Митний кодекс України від 13.03.2012 №4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>
4. Про автомобільний транспорт: Закон України від 05.04.2001 №2344-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14#Text>
5. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01.07.2014 №1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text>
6. Про залізничний транспорт: Закон України від 04.07.1996 №273/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21.02.2006 №3447-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text>
8. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 №959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
9. Про мультимодальні перевезення: Закон України від 17.11.2021 №1887-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1887-20#Text>
10. Про рослинний світ: Закон України від 9.04.1999 №591-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#Text>
11. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 №2894-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text>
12. Про транзит вантажів: Закон України від 20.10.1999 №1172-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1172-14#Text>
13. Про транспорт: Закон України від 10.11.1994 №232/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80>
14. Про транспортно-експедиторську діяльність: Закон України від 01.07.2004 №1955-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1955-15#Text>
15. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.03.2003 №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
16. Чернега В. М. Проблеми та потенціал механізму правового регулювання сімейних відносин: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. 508 с.

Cherneha V. Mechanism for legal regulation multimodal transport

Summary. The article presents the mechanism for legal multimodal transport regulation. The author defines the mechanism for legal regulation multimodal transport as the set of legal tools (legal means, ways, and forms) in terms of multimodal transport the coordinated interaction of which makes it possible to regulate these relations. It was found out that the structure of the mechanism for legal regulation multimodal transport consists of the following: first, multimodal transport regulations; multimodal transport self-regulation instruments; second, jural facts; third, multimodal transport legal relations; fourth, actions to protect rights and interests in terms of fulfilling multimodal transport obligations; fifth, legal consciousness; sixth, legal culture.

The article presents the regulatory basis of the mechanism for legal regulation multimodal transport. It was proven that in addition to regulatory provisions an important role in the system of multimodal transport regulations is taken by atypical legal provisions. The author described the legal instruments for multimodal transport self-regulation which are multimodal transport agreements. The jural facts as the element of the mechanism for legal regulation multimodal transport result in the occurrence, change and termination of these relations. It was underlined that a multimodal transport

agreement may be considered not only as the regulatory act with local effect and document. The legal multimodal transport relations are defined as the relations regulated by legal means which arise between and among parties involved in multimodal transportation when multimodal transport services are provided. Actions to protect rights and interests in terms of fulfilling multimodal transport obligations mean the actual behaviour of participants in legal relations.

The next pieces of research should focus on the potential of legal consciousness and legal culture in the mechanism for legal regulation multimodal transport.

Key words: mechanism for legal regulation, multimodal transport, multimodal transport legal regulations, legal instruments for multimodal transport self-regulation, jural facts, multimodal transport legal relations, legal consciousness, legal culture.